

En studie av lexikalisk variation för PUPPA och KOKONG i 1700-talets tidiga fackordförråd

Av LENA ROGSTRÖM

Abstract

Rogström, Lena, lena.rogstroem@svenska.gu.se, Associate Professor, Department of Swedish, Multilingualism, Language Technology, University of Gothenburg; "A study of lexical variation for PUPPA and KOKONG in early 18th century specialised vocabulary". *Språk och stil* NF 34, 2024, pp. 68–99.

During the 18th century, Sweden gained an important position in the emerging natural sciences, with Carl Linnaeus as a prominent figure. The scientific vocabulary in Swedish began to develop. This article studies how the two entomological concepts PUPPA and KOKONG were established and expressed lexically between 1740–1850. The questions addressed are which words are used, why these particular words were chosen and how the variation can be explained. The study uses cognitive theory, and the material is taken from 86 entomological texts by 13 authors. The results show that the concept PUPPA is rather immediately labelled with *puppa*. The reason is that Linnaeus saw a strong connection between the pupa's resemblance to a swaddled baby and the meaning of pupa being 'little girl' in Latin. The lexical variation for KOKONG was greater, although *puppa* dominated, often in compounds such as *puppehud*. *Kokong*, however, was not used. Possible explanations might be that *kokong* was primarily associated with the silkworm and that the development of the pupal stage was not yet fully mapped. Accordingly, the pupa was difficult to distinguish from the cocoon. The study shows that the words used for PUPPA and KOKONG can be linked to different cognitive functions and to the image schema CONTAINER. The development of specialised language is thus based on general language use. As entomology developed, the lexical variation in Swedish was limited, while Latin gained an increasingly strong position.

Keywords: Swedish; 18th century scientific language; entomology; cognitive semantics; pupa and cocoon; Royal Swedish Academy of Science

Jag vill tacka de två granskarna av artikeln för värdefulla kommentarer som jag har förvaltat efter bästa förmåga. Jag vill också rikta ett varmt tack till min vän och kollega Rudolf Rydstedt för roliga och inspirerande samtal om både kognitiv lingvistik och insekter. Stort tack också Mattias Forshage, entomologihistoriker på Naturhistoriska riksmuseet, som tålmodigt har svarat på frågor, avvärjt de värsta entomologiska klavertrampen samt kommit med mycket värdefulla fackkommentarer. De missförstånd som eventuellt kvarstår beror helt och hållet på mig. Denna undersökning ingår i projektet »Från rön till vetenskap. En studie av etableringen av vetenskapliga genrer på 1700-talet», finansierat av Stiftelsen Marcus och Amalia Wallenbergs Minnesfond (dnr MAW 2023.0045).

<https://doi.org/10.61965/sos.v34i.34495>

Språk och stil: Tidskrift för svensk språkforskning, NF 34, 2024. ISSN: 1101-1165 E-ISSN: 2002-4010

Hur etableras ett ordförråd? En bra början är att någon använder ett visst ord och att andra tar efter. Om ordet verkar fylla ett behov kommer det till slut att etableras i det kollektiva ordförrådet och där kan det sedan leva vidare, förändras och kanske till slut försvinna. Genom att studera orsakerna till språkliga val som gjorts under historiens gång kan vi komma närmare en förklaring till den »osynliga hand» som antas påverka våra språkliga val (Geeraerts 2010 s. 239).

I denna artikel studeras utvecklingen av en ytterst liten del i ett vetenskapligt ordförråd. Vetenskapen är *entomologi* och dess moderna form växte fram under 1700-talet som en del av zoologin i samband med att svensk naturvetenskap expanderade kraftigt (S. Lindroth 1967, Tuxen 1973, Fries 1996). Det ordförråd jag studerar hör till *puppstadiet i metamorfosen* som är den utvecklingsprocess i fyra stadier, *ägg, larv, puppa, imago*, som många insekter genomgår. Under puppstadiet förvandlas larven till en puppa som slutligen spinner in sig i en kokong där den stannar en viss tid i en vilande fas. Därefter tar sig puppan ut ur kokongen i form av en färdigutvecklad insekt – imagon.

Syftet med undersökningen är att se vilka lexikaliska beteckningar för puppa och kokong som etablerades i den tidiga entomologin och hur beteckningarna förhåller sig till de båda begreppen PUPPA och KOKONG. Utgångspunkten är den lexikaliska variation som går att urskilja i entomologernas skrivna texter. Frågorna jag vill besvara är: Vilka ord används, varför används just dessa ord och hur kan man förklara variationen?

1 Bakgrund och material

Insekter har studerats inom zoologin sedan Aristoteles tid, främst nyttoinsekter som bin och silkesmaskar (Tuxen 1973, se också Linné i *Fundamenta Entomologiae* 1767 [2023] s. 5¹). Längre fram förändrades den uppfattningen att insekter förökades av sig själva medelst s.k. *uralstring* (Lönnerberg & Aurivillius 1907, Lindroth 1939), en uppfattning som förändrades först under 1600-talet då de

¹ *Fundamenta Entomologiae* är en dissertation om entomologisk systematik som framlades under Linnés presidium av Anders Johan Bladh i Uppsala, den 14 juni 1767. Linné är högst troligt författaren. Dissertationen översattes till engelska redan 1772 av apotekaren William Curtis, men kom inte ut på svenska förrän 2023, i översättning av docent Jonny Strand. Fortsättningsvis hänvisas till den svenska översättningen, *Entomologiens grunder*, på följande sätt: Linné (1767 [2023]).

kraftigt förbättrade mikroskopen möjliggjorde nya upptäckter i studiet av insekter (Fisher & Meuti 2018 s. 242). År 1602 utkom det första moderna vetenskapliga verket om entomologi skrivet av Ulysses Aldrovandus med en systematik enbart över insekter (Lönnberg & Aurivillius 1907 s. 49). Vetenskapen tog emellertid fart först under 1700-talet och utvecklades kraftigt i diskursen kring *Kungliga Vetenskapsakademien* (KVA) och Carl von Linné (S. Lindroth 1967 s. 288). Entomologi som modern vetenskap kan sägas ha introducerats genom Linné, när denne år 1739 höll sitt presidietal *Tal, om märkvärdigheter uti insecterne* (Pehrson Berger 2011, Rogström 2020). Intresset för entomologi och insektssamlande växte snabbt och i det vetenskapliga studiet blev metamorfosen viktig att kartlägga (Tuxen 1973 s. 96, Forshage 2016 s. 60). *Kungliga Vetenskapsakademiens Handlingar* (KVAH) blev en central publikationskanal där upptäckterna beskrevs på svenska, det språk som KVA valde som publice-ringsspråk (S. Lindroth 1967 s. 88).

Det fanns också rent praktiska skäl till att studera insekter. Jordbruket behövde förbättras för att kunna föda Sveriges befolkning och i det arbetet behövde insektsangrepp kunna bekämpas på rätt sätt, eftersom larver ofta förstörde skördarna (Linné 1767 [2023] s. 6–7). I det nyttobetonade 1700-talet ville man också utnyttja insekter rent pekuniärt. En viktig politisk strävan var att undvika import, inte minst av dyra lyxvaror som silke. Kanske kunde man odla mullbärsträd i Sverige och på så sätt producera eget silke? Den tidiga entomologin stod således inför flera utmaningar, där den språkliga var en.

1.1 Entomologiskt undersökningsmaterial

Det huvudsakliga källmaterialet består av 83 rön i KVAH, dvs. kortare publikationer som beskriver empiriskt grundade undersökningar av vetenskaplig karaktär. Därutöver tillkommer tre separat tryckta presidietal hållna i KVA, ett av Linné (1739) och två av Carl De Geer (1744, 1754). I presidietalen diskuterades forskning på ett mer övergripande och strategiskt sätt (Olsson 1998) och de var viktiga för inriktningen på rönens innehåll (Rogström 2020), vilket motiverar att de ingår i undersökningsmaterialet.

De 86 texterna omfattar ca 115 000 ord och materialet är elektroniskt tillgängligt för datamaskinella sökningar genom att jag skrivit in dem manuellt. Texterna är författade av 13 personer (antal texter inom parentes): Torbern Bergman (4), Clas Bjerkander (25), Carl Henrik Boheman (2), Carl De Geer (17), Johan Hesselius (1), Pehr Kalm (3), Carl von Linné (7), Adolph

Modeer (1), Pehr Osbeck (2), Gustaf Paykull (7), Carl Fredrik Renström (1), Daniel Rolander (5) och Carl Peter Thunberg (11). Materialet spänner över en period från 1739 till 1828. I början av 1800-talet blir de svenskspråkiga delarna i rönen allt kortare eftersom artbeskrivningarna börjar skrivas på latin. De texter som är mest relevanta att undersöka ur ett lexikaliskt perspektiv är därmed hämtade från perioden 1739 till ca 1790, som kan ses som entomologins språkliga etableringsfas (Landqvist & Rogström 2024).

Vid sidan av huvudmaterialet har de övriga 62 entomologiska rönen från 1800–1854 lästs igenom i jakt på synonyma uttryck till *kokong*. Också en handbok om silkesmaskars skötsel, Chomel ([1718] 1760), har kontrollerats med avseende på beteckningar för kokongen, liksom Gabriel Marklins² (1818) översättning av Illigers terminologiska verk.

1.2 Lexikaliskt referensmaterial

Som en utgångspunkt för den lexikaliska beskrivningen utnyttjats fyra allmänspråkliga ordböcker: *Ordbok öfver svenska språket* (Dalin 1850–55), *Svenska Akademiens ordlista* (SAOL), *Svensk ordbok* (SO) och *Svenska Akademiens ordbok* (SAOB). Dessa antas kunna ge en överblick över begreppens utveckling och bruk fram till modern tid. För att kunna se eventuella skillnader mellan allmänt och fackspråkligt bruk används *Entomologisk latinsk-svensk ordbok* (Grill 1888). Också *Oxford English Dictionary* (OED) har använts, liksom *Latinsk-svensk ordbok* (Ahlberg m.fl. 1952).

Två 1700-talsordböcker har utnyttjats för att se hur de undersökta orden förklarades under sin samtid. Dessa är Jacob Serenius *Dictionarium Suethico-Anglo-Latinum* (1741) och Abraham Sahlstedts *Swensk Ordbok* (1773). Båda ordböckerna kan antas återspegla samtidens ordförråd på ett representativt sätt (Hannedóttir 1998).

För kontroll av entomologiska uppgifter har C. Lindroths lärobok i entomologi från 1967 använts.

² Denne ganska okände entomolog är kort men ingående beskriven av Forshage (2017).

2 Teoretiskt ramverk

Undersökningen utnyttjar kognitiv lingvistik (KL) som teoretiskt ramverk. För svenskt och nordiskt vidkommande är historiska undersökningar av lexikalisk variation inom KL få till antalet (se Nilsson 2023 s. 104–106 för en översikt). Geeraerts (2010 s. 264–265) ger en översikt över internationell forskning av lexikalisk variation, alla baserade på modernt material. Edlund (2000) undersöker hur säljägare i Bottenviken skapat kognitivt baserade begreppssystem för säljakt och hur dessa uttrycks lexikaliskt. Hon erbjuder en del viktiga utgångspunkter som jag utnyttjat, inte minst i form av svenska beteckningar på centrala begrepp.

En grundläggande utgångspunkt för KL är att den mänskliga språkförmågan är integrerad med alla andra kognitiva förmågor, som att urskilja, minnas, jämföra och kategorisera (Langacker 1987 s. 12). Vår föreställningsförmåga är fundamental för hur vi uppfattar vår omvärld och skapar förståelse, något som Edlund benämner *erfarenhetsbaserad språkuppfattning* (2000 s. 17). Betydelse är inom KL således inte en objektiv återspeglning av verkligheten utan den anses uppstå ur sammanhang och interaktion. Dessa ansatser har lagts till grund för undersökningens teoretiska ramar i form av: *konceptualisering och lexikalisering* (3.1), *kategorisering i allmänspråk och fackspråk* (3.2) och *konventionalisering* (3.3).

I den fortsatta texten betecknas ordformer med *kursiv stil* och begrepp med KAPITÄLER. När specifika betydelser hos ett begrepp uppmärksammas används 'enkla apostrofer'. Uppslagsord anges med gemener i **fetstil**. Beteckningarna *ord* och *lexikalisk enhet* används synonymt. Stavning i exempel återger originalets, annars används modern ortografi. Med *svenska* lexikaliska enheter avses ord av nordisk eller germansk härkomst.

2.1 Konceptualisering och lexikalisering

Människan utsätts kontinuerligt för olika intryck som behöver *konceptualiseras* och kopplas till en föreställning om något, ett *begrepp*. Begrepp som vi skapar genom att strukturera intryck behöver också ha en lexikalisk representation om vi ska kunna använda oss av dem språkligt; de behöver *lexikaliseras* genom en språklig process som resulterar i att en lexikalisk enhet etableras (se Svanlund 2002 för en utförligare diskussion av lexikalisering). Den lexikaliska

enheten kan bestå av ett enda ord eller en flerordsenhet, och den förankras i det språkliga medvetandet både av individen och av kollektivet (se 2.3).

Eftersom begrepp emanerar ur människans tolkning av omvärlden är de kopplade till olika idéer och föreställningsvärldar. Under 1700-talet var naturvetenskapens utveckling starkt förankrad i en fysikoteologisk världsåskådning (Pehrson Berger 2011 s. 7–14, Håkansson 2014 s. 262–267) där en av portalfigurerna var Friedrich Christian Lesser, som 1738 gav ut den inflytelserika *Insecto-Theologia*. I boken argumenterar Lesser för att studier och kartläggning av insekter erbjuder en djupare förståelse av Guds avsikt med skapelsen (Fisher & Meuti 2018 s. 243–245). Linné, som själv var starkt präglad av fysikoteologins världsbild (Broberg 2019 s. 410–418), fann därmed inom entomologin en möjlighet att utforska ett nytt vetenskapligt område som också kunde visa hur Guds plan återspeglades i dessa små och oansenliga varelser som dittills varit så föraktade (Linné 1739 opag., Pehrson-Berger 2011 s. 21). Den sedan medeltiden starkt förankrade natursymboliken där larvens metamorfos till fjäril sågs som en symbol för återuppståndelsen (Håkansson 2014 s. 266) kunde nu få en vetenskaplig prägel som återspeglade Guds visdom. Begreppet PUPPA var därför inte bara en konceptualisering baserad på en biologisk process utan hade förmodligen också en grund i tidens starka religiositet.

I tolkningen av kognitiva erfarenheter är människans egen kropp av central betydelse. Edlund (2000 s. 34) uttrycker det som att mänsklig kognition är *kroppsförankrad* (jfr *embodied* i Lakoff 1987). Genom att vi tolkar våra intryck genom s.k. *föreställningsscheman* (*image schemas*, Croft & Cruse 2004 s. 44–46) kan vi lägga vår kroppsliga erfarenhet till grund för tolkning av omvärlden samt uttrycka våra kognitiva erfarenheter språkligt. Ett grundläggande föreställningsschema är BEHÅLLAREN där exempelvis kroppen uppfattas som en enhet, fristående från resten av världen, med en tydlig in- och utsida. Skillnaden mellan vad som finns på insidan och utsidan hjälper oss att etablera både faktiska och imaginära gränser (Lakoff & Johnson 1980 s. 58). Kroppens likhet med en BEHÅLLARE gör att vi kan koppla dess fysiska utformning till abstrakta begrepp genom att vi vet hur kroppen fungerar i det fysiska rummet. Därför kan vi både hålla INNE och agera UT känslor samt hålla humöret UPPE och vikten NERE. PUPPAN, som i sig kan ses som ett slags behållare, betraktas i undersökningen som ett sådant föreställningsschema.

Människans erfarenhetsbaserade språkuppfattning ger henne också möjlighet att överföra begrepp mellan olika områden. På så sätt kan vi utnyttja redan befintliga begreppsliga strukturer för att skapa nya betydelser (Lakoff & Johnson 1980 s. 5). Konceptuella strukturer från en begreppslogisk domän kan över-

föras till en annan domän varvid en metaforisk, överförd, betydelse uppstår (se Nilsson 2023 för en översikt om metaforer). På så sätt kan metamorfosens biologiska process överföras till föreställningar om ett evigt kretslopp där själva »återuppståndelsen» av den till synes livlösa puppan blir en kraftfull metafor. Denna passar också in i Linnés vetenskapliga devis: *Allt levande kommer ur ägget* (Pehrson Berger 2011 s. 20), en föreställning som rekontextualiseras inte minst i De Geers presidietal men också hos Bjerkander (Rogström 2020 s. 44).

2.2 Kategorisering i allmänspråk och fackspråk

Begrepp måste organiseras i relation till varandra. Lakoff (1987 s. 12–57) menar att den absolut mest fundamentala förmåga vi har för att navigera i vår omvärld är förmågan att kategorisera. Utan den skulle världen vara obegriplig såväl fysiskt som intellektuellt, trots vår förmåga att begreppsliggöra olika kognitiva upplevelser. Kognitivt upprättade kategorier anses utgå från de ingående medlemmarnas *familjelikhet* som kopplas till den mest centrala medlemmen genom ett graderat medlemskap (Lakoff 1987 s. 42). Alla medlemmar i en kategori kan därför ha något varierande antal särdrag men för att kunna tillhöra en viss kategori behöver medlemmen ha minst ett särdrag gemensamt med minst en annan medlem i kategorin. Detta innebär att kategorier får flytande gränser som kan förändras. Denna syn på kategorisering emanerar ur den s.k. *prototypteorin*, som främst utvecklats av Eleonor Rosch (se Lakoff 1987 s. 39–45 för en genomgång av Roschs forskning). Prototypen finns på *basnivån* i kategorin. Edlund (2000 s. 42) beskriver det som att »den kognitiva basen [befinner sig] i mitten av en hierarkisk taxonomi, på basnivån». Begrepp på basnivå uppvisar flest antal av de drag som är gemensamma för medlemmarna i kategorin och har följaktligen minst antal drag delat med medlemmar i andra kategorier. Beteckningar på basnivå är därmed lätta att lägga märke till; de har hög *saliens* (Geeraerts 2010 s. 201). Detta återspeglas också i beteckningens lexikaliska form som ofta är kort och lätt att lära sig, exempelvis *hund*. Begrepp på basnivå framkallar också gärna en *Gestalt*, dvs. ett slags stiliserad bild som bygger på de viktigaste dragen hos begreppet (Geeraerts 2010 s. 200). Från basnivån (*hund*) kan man utveckla taxonomiska hierarkier till både mer abstrakta och specifika nivåer (*husdjur*; *tax*), vilket är centralt inte minst i vetenskapligt språk. Hannesdóttir (2011) undersöker entomologiska förstabelägg i SAOB som tillskrivs Linné. Hon bedömer de flesta av belägen som tillfälliga sammansättningar bildade enligt regelbunden systematik,

såsom *mask* – *ormmask* – *tagelmask* (Hannesdóttir 2011 s. 116). Hannesdóttir visar att denna typ av sammansättningar utnyttjades för att bilda nya fackord som dock sällan blev bestående.

Kategorier i allmänspråket uppstår och förändras i faktiskt språkbruk. Inom fackterminologi är däremot ofta begrepp och beteckningar föremål för medvetet upprättade kategorier där resultatet i idealfallet är en entydig koppling mellan referent och beteckning utan synonyma eller polysema betydelserelationer (Temmerman 2000 s. 10). Systematiskt upprättade terminologier uppkom först under 1930-talet (se Picht 2011 för en historisk genomgång av terminologi som vetenskap) men det som vi i dag kallar *termer* var ändå inte okänt för 1700-talsmänniskan, som begagnade sig av *konstord* (efter latinets *termini artis*, Nilsson 1974 s. 1). Också under 1700-talet verkar uppfattningen om termer ha varit att de är vetenskapliga och att de ska etablera en entydig koppling mellan referent och betydelse utan allmänspråkets besvärande semantiska flertydighet. Ett exempel på detta är hämtat hos Linné som i förordet till sin resa till Öland och Gotland skriver följande:

En stor hop örter och insecter har jag på latin beskrifwit, dels för kortheten skuld, dels at man ei har Terminos artis stadfästade på swenska språket; men förnemligast at utlänningar kunde nyttia wercket och derigenom ledas at få åhåga til at se hwad det öfriga wore, hålst ingen Swänsk lär mycket bemöda sig om deße beskrifningar, om han ei sjelf är studerad. (Linné 1741 [1975] s. 11–12)

Av citatet kan man utläsa att Linné använder latin för »kortheten skuld», vilket kan tolkas som att termer på latin är effektiva, kanske för att de är lexikaliserade i en typisk form. De är också de lärdas språk. Det är tydligt att Linné utnyttjar termerna för beskrivningar av örter och insekter, vilket troligen innebär att han avser nomenklaturer över deras namn, ett system som han själv är starkt förknippad med. Linnés syn på termer är således något snävare än dagens uppfattning om fackterminologi som omfattar också andra typer av ord. Att behovet av en mer utvecklad terminologi dock ökade snabbt visas av Marklin (1818 s. I–XIII) som diskuterar terminologins centrala funktion som vetenskapligt redskap i bland annat klassificering.

Till skillnad från traditionell terminologi förutsätter Kognitiv Lingvistik att variation är en naturlig del av all lexikalisk utveckling, också terminologisk, och att den lexikaliska variationen bidrar till att skapa större förståelse för det område man utforskar genom att exempelvis begrepp kan fokuseras på olika sätt och utveckla vetenskapen (se Fernandes-Silva 2022 s. 438 och där anförd

litteratur). Modern forskning visar också att nya termer uppkommer på liknande sätt som andra ord, dvs. genom lexikalisk variation som utnyttjar både synonymi och polysemi (Temmerman 2000 s. 227). Ett kognitivt synsätt borde därmed kunna tillämpas också på det material jag undersöker.

Linné förespråkar i citatet ovan latin som vetenskapligt språk. KVA publicerades dock på svenska. Språkvalet bottnade i 1700-talets nationalistiska tankegångar samt den allmänna strävan att nyttiggöra vetenskapen genom att föra ut empiriskt grundad kunskap i så breda sammanhang som möjligt. Beslutet medförde troligen nya utmaningar för entomologerna eftersom en svensk vokabulär saknades på området. Det går heller inte att finna några synpunkter från KVA:s sida om hur författarna skulle hantera fackordförrådet (Nilsson 1974 s. 110–112). I viss mån kunde säkert latinska, redan konventionaliserade, ord översättas till svenska (Teleman 2011 s. 75–77) men författarna själva ger inte några förklaringar, än mindre definitioner, till sina beteckningar. Den ende som tydligt skriver vad han avser med sitt ordval är Torbern Bergman (1763 s. 155) som förklarar att han med *vildskråpuk* avser larver från *sågflugan*, dvs. ett slags parasiterande stekel. I övrigt får förklaringar till den lexikaliska variationen sökas genom analys av textmaterialet.

2.3 Konventionalisering

Ord som betecknar centrala medlemmar i en kategori används mer frekvent än andra ord och deras saliens ökar genom bruket. De har därför större möjlighet att *konventionaliseras* i det kollektiva ordförrådet. Ords etableringsprocess antas vara en växelverkan mellan den individuellt förankrade *befästningen* och den kollektiva användningen (Schmid 2020). Lexikalisk forskning om förhållandet mellan lexikalisk variation och konventionalisering brukar därför utföras på så stora material som möjligt, så att ordförrådets utveckling går att studera statistiskt. Detta är inte möjligt med det entomologiska material som finns tillgängliggjort för denna undersökning. Divjak och Caldwell-Harris (2015 s. 68 f.) menar dock att också andra faktorer än ren frekvens har betydelse för befestningen. En sådan faktor är hur relevant ett visst ord är för den enskilde språkbrukaren. Befästning sker exempelvis snabbare för språkliga enheter som på något sätt anknyter till individens egen situation och erfarenhet (Divjak & Caldwell-Harris 2015 s. 57). Detta betyder att ord inom ett visst område – som entomologi – kan ha konventionaliserats i en entomologisk kon-

text utan att först uppvisa hög frekvens i en mer generell kontext, varvid också ett litet material kan vara intressant.

3 Metod

Undersökningsmetoden baseras på närläsning av texterna och excerpering av relevanta lexikaliska enheter. En första excerpering gjordes i samband med den manuella inskrivningen och korrekturläsningen av texterna. Då noterades olika synonymer för PUPPA, och dessa lades därefter till grund för mer detaljerade, elektroniskt baserade, kedjesökningar.

En traditionell uppfattning om synonymi är att de olika lexikaliska enheterna ska ha samma betydelseomfång och kunna vara fullt utbytbara mot varandra i samma kontext (Geeraerts 2010 s. 84). Fullständig synonymi är därmed mycket ovanlig eftersom de flesta synonymer skiljer sig åt i något hänseende vad gäller betydelsekomponenter, konnotationer eller koppling till olika kontexter (Soares da Silva 2015 s. 201). Inom KL är emellertid variation och diffusa gränser en naturlig del av språket, varvid synonymi också ses på ett mer dynamiskt sätt. Glynn (2010 s. 90) menar exempelvis att »Synonymy, or more precisely near-synonymy, is the study of semantic relations between lexemes or constructions that possess a similar usage». Han lägger därmed stor vikt vid hur synonyma uttryck används i enskilda instanser. Detta betyder att betydelserelationer kan betraktas som uppkomna ur den kontext i vilken orden används (Croft & Cruse 2004 s. 141). På så sätt kan närsynonymer användas för att beteckna en och samma referent även om den ena närsynonymen ingår i den andras betydelseomfång som en *hyponym* (jfr *hund* – *tax*). Så länge som de har *semantisk identitet* och kan används för samma referent, kan orden ändå ses som synonyma (Geeraerts 2010 s. 84).

Tolkningen av de excerperade beteckningarna är därmed tätt kopplad till den kontext de ingår i. Eftersom begreppen PUPPA och KOKONG gradvis förändrats genom de entomologiska landvinningar som gjorts genom åren kan begreppens beteckningar ibland vara svåra att bestämma, speciellt för PUPPAs del. Oftast är kontexten behjälplig genom att det någonstans framgår om det är en larv, puppa eller kokong som avses. De tveksamma fallen ger samtidigt indikationer om att en lexikalisk variation förmodligen var vanlig. Mer detaljerade beskrivningar av hur tolkningen gått till ges i varje delundersökning i kapitel 4.

4 Undersökningen

Undersökningen är disponerad så att PUPPA undersöks i avsnitt 4.1, KOKONG i avsnitt 4.2 och PUPARIUM i avsnitt 4.3. Avsnitten inleds med en översikt över de moderna definitionerna av varje begrepp och därefter beskrivs den lexikaliska variationen i de undersökta texterna.

4.1 Begreppet PUPPA

PUPPA beskrivs i C. Lindroth (1967 s. 71) dels som ett vilstadium i insektens utveckling, dels som en fysisk entitet som ofta är orörlig och inte upp-tar någon näring. (I mitt material används inte betydelsen av vilstadium.) Den fysiska puppan kan skifta mycket i utseende, från *fri puppa* (*pupa libra*) till *mumiepuppa* (*pupa oblecta*), beroende på hur mycket av puppans extremiteter som är inneslutna i den sista larvhuden, dvs. kokongen (C. Lindroth 1967 s. 73). En ytterligare typ är *pupariet* (*pupa coarctata*) (a.a.) där den sista larvhuden i sig blivit kokong vilken därmed inte spunnits separat. Lindroth (1967 s. 71) definierar inte *kokong* men använder ordet i texten: [...] *en Chrysopa* (Neur.) *lämnar kokongen före kläckningen som en krypande puppa*. Det framgår således att han i sin vetenskapliga lärobok skiljer på *puppa* och *kokong*.

Förpuppningen ter sig olika för olika typer av insekter, något man redan på 1600-talet var medveten om när Jan Swammerdam systematiserade insekter efter deras typ av metamorfos (Tuxen 1973 s. 106). Den övergripande kunskapen om puppstadiets generella process var alltså ingen nyhet för 1700-talsentomologen. Den i sig komplexa processen med förpuppningen, samt det faktum att den var dåligt undersökt i början av undersökningsperioden kan troligen förklara delar av den variation som visar sig.

I tabell 1 ges en översikt över hur PUPPA definieras i fyra allmänspråkliga definitionsordböcker. Den entomologiska beteckningen *puppa* har ett första-belägg i SAOB från 1740. Belägget är hämtat från KVAH och lyder: *Den 9de Octob. kröp utur denna Puppan vår lilla märkvärdiga Fluga* (VetAH 1740, s. 467). SAOB:s datering indikerar att *puppa* i entomologisk betydelse alltså introducerades ungefär samtidigt som entomologin.

Tabell 1. Definition av PUPPA i fyra allmänspråkliga ordböcker.

Dalin (1850–55) puppa	<i>Benämning på en fullvuxen insektslarv, som upphört att äta, och hvilar antingen stilla och orörligt innesluten i sin sista hudbetäckning eller inspärar sig i en väfnad av silkesämne, tills insekten derur framträder i sitt fulländade skick.</i>
SAOB (1955) puppa (sbst 2. bet 2.)	<i>entomol. om insekt i ett utvecklingsstadium (det näst sista) vari den ligger orörlig inom ett hölje; äv.: puppstadium; äv.: pupphölje, kokong (se d. o. 1); [...]</i>
SAOL (2015) puppa	<i>insekt i vilstadiet i kokong; kokong</i>
SO (2021) puppa	<i>insekt i vilostadiet mellan larv och vuxen individ då den ofta hänger invirad i något slags (mjukt) hölje (kokong)</i>

Både SAOB:s och SAOL:s definitioner inbegriper såväl puppan som kokongen. Dalin nämner både pupariet (*sin sista hudbetäckning*) och kokongen (*väfnad av silkesämne*) men urskiljer inte dessa som enskilda betydelser i sin definition av puppan. Det gör heller inte SO, även om kokongen nämns. Man kan av ordböckernas definitioner av PUPPA sluta sig till att begreppets allmänspråkliga betydelse förknippas med både larven och kokongen. I SAOB och SAOL är *puppa* dessutom synonymt med *kokong*.

Grill (1888, vars latinska ord här anges utan längdangivelser) ger en mer vetenskaplig definition av PUPPA.

Pupa, æ, eg. liten eller ung flicka; puppa, insekternas andra utvecklingstillstånd; – *Pupa completa* eller *Chrysalis*, kallas puppan när den ej kan förflytta sig från en plats till en annan och har extremiteterna inneslutna i pupphöljet, t.ex. hos Lepidoptera; – *Pupa semicompleta* eller *Mumia*, när den ej kan förflytta sig från en plats till en annan men har extremiteterna fria; t.ex. hos skalbaggar; – *Pupa incompleta* eller *nymphoides*, när den kan förflytta sig från en plats till annan, t.ex. Orthoptera, Hemiptera, Neuroptera. Den kallas äfven *nympha*, *subimago*, *pseudidolum*, *pscidimago* [sic]

Grill beskriver enbart den förpuppade larven och inte kokongen, men han gör i likhet med Swammerdam en noggrann indelning av olika typer av puppor beroende på deras grad av inneslutning, vilket anknyter till aktiveringen av BEHÅLLAR-schemat. De olika pupptyperna betecknas med latinska lexikaliska enheter vilka i sin tur förklaras med hjälp av andra latinska synonymer:

Chrysalis, *Mumia* och *nymphoides* ('nymfliknande').³ Grill särskiljer alltså rent vetenskapliga termer på latin (*Pupa completa*) från deras mer allmänna latinska trivialnamn (*Chrysalis*) vilka i sin tur förklaras med det försvenskade ordet *puppa*. Här kan man se det starka beroendet till latinet som vetenskapligt språk. PUPPA (i den latinska formen *pupa*) återfinns på basnivå och de övriga begreppen på en mer specifik nivå, vilket visar att det vetenskapliga utnyttjandet av taxonomisk kategorisering tillämpas.

Hur ser det då ut i de två 1700-talsordböckerna? Både Serenius (1741) och Sahlstedt (1773) listar uppslagsordet **puppa** (se tabell 2).

Tabell 2. Definition av PUPPA i Serenius (1741) och Sahlstedts (1773) ordböcker.

Serenius (1741) puppa	<i>Baby, puella</i> [anger också <i>pupa</i> som ekvivalent till docka]
Sahlstedt (1773) puppa	<i>Pupa</i> [anger också <i>Pupa</i> som ekvivalent till docka]

Serenius anger *Baby* som engelsk ekvivalent, och *puella* som latinsk. Sahlstedt anger endast *Pupa* som förklaring. Ingen av dem ger den entomologiska betydelsen av en 'förpuppad larv', men båda anger ekvivalenter till *pupas* ursprungliga latinska betydelse, 'liten flicka', 'docka' (Ahlberg m.fl. 1952, **puppa**). I de samtida ordböckerna från 1700-talet beskrivs alltså inte PUPPA som ett vetenskapligt begrepp, vilket tyder på att det inte användes som sådant i allmänspråket.

4.1.1 Begreppet PUPPAs uppkomst och etablering

Konceptualiseringen av PUPPA under 1700-talet har högst troligt påverkats av det fysikoteologiska synsätt som dominerade naturvetenskapen vid denna tid (se 2.1). Insektsstudier sågs som ett viktigt sätt att belysa Guds allsmäktighet i naturens lagbundenhet, genom att också de allra minsta varelserna löd under Guds lagar (Fisher & Meuti 2018 s. 245). Puppan, i vilken insekten antog sitt slutliga utseende, var därmed central i sammanhanget, och konceptualiseringen verkar ha baserats på puppans utseende.

³ *Chrysalis*, *Mumia* och *Nympha* återfinns i sin tur som egna uppslagsord hos Grill och de har alla *puppa* som förklaring.

Linné anger nämligen att två av de äldre latinska beteckningarna för PUPPA (*Chrysalis* och *Aurelia*) inte var särskilt passande, eftersom alla fjärilar inte har den guldfärg som förespeglas av de båda beteckningarna (Linné 1767 [2023] s. 20). Därför *antogs ordet puppa, eftersom fjärilar ser ut som lindebarn [...]* (a.a.). Den entomologiska betydelsen av PUPPA hör således samman med ordets latinska betydelse, 'liten flicka, docka'. Utseendet på ett lindat barn liknar helt enkelt en puppas (får man förmoda) utseende. (Det är ju inte fjärilen, imagon, som ser ut som ett lindebarn, utan just puppan.) Intressant att notera är att Linné bara talar om fjärilslarvens puppa och att det verkar viktigt att beteckningen ska ha en utseendemässigt baserad koppling mellan referent och begrepp. Detta har sin grund i den tidens namngivningsprincip som grundades i den s.k. *diagnosen* där en relevant beskrivning av insekten gjordes på latin. Diagnosen låg sedan till grund för namngivningen (Wikén 1951 s. 365–366, Fries 1996 s. 90). Linné kunde uppenbarligen se en likhet mellan den förpuppade (fjärils)larven och ett lindat barn vilket motiverar den nya beteckningen *puppa*. Han tillmäter därmed det yttersta höljet på puppan, dvs. kokongen, stor betydelse, och denna verkar ingå i begreppet PUPPA.

Också betydelsen 'docka' ger konnotationer till PUPPA genom att *docka* betecknar garn som är upplindat på en spole och som liknar ett lindebarn. Både Serenius (1741) och Sahlstedt (1773) anger t.ex. *silkes-docka* i sina artiklar **docka**. Utseendet på de lindade föremålen (barnet och dockan), silket som dockan och kokongen består av samt kunskapen om den entomologiska metamorfosen kan alltså tillsammans ha skapat en erfarenhetsbaserad konceptualisering av PUPPA som föll väl in i den naturvetenskapligt fysikoteologiska tidsandan. Ordet *puppa* fick också starkt genomslag och förekommer 134 gånger i materialet. Av dessa belägg har jag fört 98 till själva insekten och 36 till kokongen (se 4.2.1).

4.1.2 Lexikalisk variation för PUPPA

Hur såg då den lexikaliska variationen ut för PUPPA? De tidiga latinska synonymerna som Linné menar är otillräckliga används bara nio gånger i materialet. Linné själv använder *chrysalis* en gång och De Geer tre gånger. *Aurelia* används av Kalm tre gånger, och De Geer använder *nympha* två gånger. De svenska synonymerna till PUPPA används oftare. 'Docka' används tre gånger, varav två gånger i ordpar (se 4.1.3). Avledningen *linding*, som både antyder hur puppan är bildad och som kan associeras till metaforiken kring lindebarnet och (garn)dockan, används elva gånger. Av dessa anger Sahlstedt **linding** som

uppslagsord med förklaringen *Pupa, insect*. **Docka** har däremot ingen entomologisk betydelse i 1700-talsordböckerna (se 4.1.1).

Det svenska ordet *skråpuk* kunde dels beteckna en person utklädd med en anskrämlig mask eller masken i sig (SAOB **skråpuk** 1, 2). Inom entomologin användes beteckningen vanligen för den ännu inte förpuppade larven (SAOB **skråpuk** 6) men också för själva kroppshöljet (betydelse 5 (†)), troligen för att larven maskerar sig och att detta efterlämnar spår i det övergivna skalet.⁴ Enligt SAOB är *skråpuk* belagt sedan 1620 och ordet finns medtaget i både Serenius och Sahlstedts ordböcker. Serenius (1741) anger *Skråpuk ansikte* under uppslagsordet **skrå** med den engelska förklaringen: *Vizard, mask*. Han ger ingen latinsk ekvivalent. Sahlstedt (1773) har däremot använt den latinska förklaringen *larva*. Han listar också sammansättningen *Skråpuks ansikte* med den latinska ekvivalenten *Larva scenica*.

Skråpuk förekommer totalt 39 gånger, varav 16 belägg från Bergmans sammansättningar *vild-skråpuk* (1763). I fyra exempel verkar ordet snarast beteckna puppan (två av dessa är Kalms parord *skråpuk eller masque/masqve*). Osbeck (1769 s. 318) skriver i exempel (1):

- (1) När Masken vil förvandlas til Skråpuk, blir han mäst ljus öfver alt. Skråpuken eller *Puppan*, Fig. 2. är brun, spitsig, som vanligt är på detta släktet.

Också Bjerkander (1775 s. 262) skriver *at de [larverna] började förbytas til bruna Skråpukar*. Både Osbeck och Bjerkander använder således ibland beteckningen *skråpuk* för den förpuppade larven, och man kan ana att det beror på en svårighet i att hitta rätt beteckningar för larven och puppan i denna del av metamorfosen.

Både *docka*, *linding* och *skråpuk* har alltså kognitiva kopplingar till PUPPA som tar fasta på någon aspekt av utseendet hos puppan. *Docka*, *linding* och *skråpuk* uppfyller önskemålen om en svensk språkdräkt och *skråpuk* är tillsammans med *puppa* de vanligaste beteckningarna. Man skulle i huvudsak kunna karaktärisera denna lexikaliska variation som en variation utan kognitiva konsekvenser (Fernández-Silva 2022 s. 442) genom att synonymerna varierar medan deras betydelser utgår från kognitiva aspekter som alla är kopplade till utseendet på puppan.

⁴ En intressant sak i sammanhanget är att *den frejdade herr Preses* (Linné 1767 [2023] s. 20), dvs. Linné själv, säger sig ha introducerat den latinska beteckningen *larva* i svensk entomologi (a.a.). Larva betyder [ansikts]mask på svenska.

Beteckningen *puppa* är ett bra exempel på ett ord vars betydelse återspeglar utseendet på den referent som ordet betecknar, i detta fall på latin, men också om man översätter ordet till svenskans *docka*, eller *lindebarn*, som Linné förknippade *pupa* med. På så sätt kan *puppa* ha varit tacksamt att befästa för den individuella språkbrukaren. Konceptualiseringen av begreppet kan därmed ha stärkts i växelverkan med ordets användningsfrekvens, först i det vetenskapliga språket och därefter i allmänspråket. Den latinska betydelsen av ordet passar bättre till det utseende hos referenten som i alla fall Linné uppfattade som centralt, och han var förmodligen inte ensam om att tycka det. I jämförelse med *skråpuk* fanns det heller inga äldre betydelser för PUPPA som kunde skapa missförstånd.

4.1.3 Ordparen – en övergångsform?

Bland de excerperade beläggen återfinns några s.k. *ordpar*. Dessa utgör lexikaliska enheter som är konstruerade genom att två synonymer samordnas med konjunktionen *eller*, som i *puppan eller dockan*. Ordpar var ett vanligt stildrag i 1600-talstext (Bendz 1967 s. 16 f., 38 f.). Jag antar emellertid att bruket av ordpar i 1700-talets vetenskapliga kontext inte är stilistiskt motiverat utan ett sätt att introducera nya lexikaliska enheter på, enligt samma mönster som exempelvis Claudius Kloot tillämpade i sin juridiska handbok från 1600-talet (Rogström & Landqvist 2018 s. 169). Genom ordparen kan man sammanställa två synonymer som har semantisk identitet, där det ena ordet är mer konventionaliserat än det andra. Ordparen kan därmed kopplas till behovet av att orientera sig i relation till ett nytt begrepp genom att ett välkänt ord får introducera ett nyare. Teleman (2011 s. 76) uttrycker detta som att författarna ofta använder både ett svenskt och ett latinskt ord »as a precaution».

Två av ordparen används med synonymer till PUPPA. Dessa är *aurelier eller puppor* (2 ex.) och *skråpuken eller puppan* (1 ex.). Det finns också ett antal ordpar som snarare verkar beteckna höljet på puppan. Dessa ordpars betydelse utnyttjar fler kognitiva aspekter, där framför allt de täckande och/eller inneslutande funktionerna lyfts fram genom att fokus här ligger på höljet och inte på den inneslutna larven. Exempel (2) är från Kalm (1756 s. 113).

- (2) Männe de då efter den här allmänna tankan begifva sig djupt ned i jorden, föda sig någon tid deraf, ligga der sedan några år stilla i sin linda eller puppa, och ändteligen efter et visst omlopp af tid eller behagelig väderlek, vakna up, och påta sig fram ur sina gömor?

De nio ordpar som jag tolkar som beteckningar för höljet är följande: *hinna* eller *linda*, *hylsa* eller *linda*, *hölso* eller *puppa*, *linda* eller *puppa*, *lindan* eller *betäckningen*, *puppan* eller *dåckan*, *silkeshus* eller *puppa*, *skalet* eller *huden* och *skråpuk* eller *masque/masqve* (2 ex.) här tolkat i betydelsen ’ansiktsmask’. Variationen hos ordparen indikerar att en konventionaliserad lexikalisk enhet saknas.

4.2 Begreppet KOKONG

Höljet som omger den förpuppade larven kallas *kokong* i vetenskapligt språk. Ordet har latinskt ursprung men har lånats in via franskan. Den ursprungliga betydelsen är enligt SAOB ’skal’. *Kokong* används inte alls i mitt källmaterial men enligt SAOB kommer förstabelägget från 1745 ur ett rön i KVA. Rönet är skrivet av Mårten Triewald och handlar om möjligheten att odla mulbärs-träd i Sverige. Han använder *kokong* i ordparet *Coconerne eller Silkeshusen* (Triewald 1745 s. 265), vilket jag tolkar som att han vill förklara *cocon* med *silkeshus*.

Tabell 3. Definition av KOKONG i fyra allmänspråkliga ordböcker.

Dalin (1850–55) kokong	<i>Den hylsa af silkeshår, hvaruti silkesmasken inspinner sig. Silkeshus.</i>
SAOB (1936) (kokong , bet. 2)	<i>1. av fina, av sekret från vissa körtlar bildade trådar spunnen vävnad varmed larver av vissa insekter före förpuppningen omgiva sig till skydd under puppstadiet, förpuppningshylsa, pupphylsa; i sht (o. urspr.) om silkesmaskens förpuppningshylsa; jfr SILKES-HUS.</i>
SAOL (2015) kokong	<i>skyddande hölje kring insektpuppa</i>
SO (2021) kokong	<i>hölje som vissa insektslarver spinner omkring sig när de går in i puppstadiet</i>

Alla ordböckerna förklarar kokongen som ett spunnet hölje som skyddar den förpuppade larven (se tabell 3). De äldsta ordböckerna tar också upp att kokongen ofta är spunnen av silke, men SAOL och SO definierar kokongen utan att nämna kopplingen till silke.

Sahlstedt (1773) och Serenius (1741) listar inte kokong som uppslagsord. Grill (1888) anger inte heller kokong i sin entomologiska ordbok, vilket tyder på att ordet inte var etablerat som entomologiskt fackord. I artiklarna **pupa** och

cyathotheca ('brösthodral') i Grill (1888) används emellertid ordet *pupphölje* i definitionerna, så detta bör vara Grills benämning på kokongen. Inte heller C. Lindroth (1967) beskriver kokongen i sin lärobok (se 4.1).

4.2.1 Lexikalisk variation för KOKONG

Under förpuppningen bildas en rad olika höljen som ersätter varandra när larven, via hudömsningar, övergår till puppa. Puppen har sedan en sista hudbetäckning, kallad *pupphud*, ur vilken den färdiga imagon kläcks innan den spinner in sig i en kokong (såvida den inte bildar ett puparium). Det entomologiskt intressanta är emellertid själva larvens förändring, inte utseendet på höljet. Detta kan i sig vara en orsak till att kokongen behandlades som en del av puppan (se 4.1.1) och ingick i konceptualiseringen av PUPPA. Det är ju kokongens form som ger den prototypiska puppan dess typiska utseende i form av en Gestalt som har påtaglig likhet med ett lindebarn och en garndocka (se Linnés argument i 4.1.1). Utan kokongen skulle puppan se annorlunda ut, och i det avseendet är kokongen i sig en viktig kognitiv komponent i konceptualiseringen av PUPPA.

I materialet används ett flertal beteckningar såsom *hud*, *skinn* och *skal*, och det är ibland svårt att veta exakt vilket hölje som avses med dessa beteckningar. De Geer (1748 s. 226) beskriver exempelvis hur han *bårtlyfter skalet eller huden af en Puppa*, varvid verbet betecknar en förflyttning av något konkret (skalet eller huden) som går att tolka som både pupphuden och/eller kokongen. Ordparet indikerar att *skal* och *hud* är synonyma.

I exempel (3) visas hur Linné (1739 opag) använder *skal* som beteckning först på äggskalet när larven kläcks, därefter på det hölje som omgett larven när den blir en puppa och slutligen på höljet som döljer imagon, en fjäril:

- (3) ty då yttersta skalet affaller är det en matsk; då andra affallit ock huden hoptorkats är det en Puppa; och änteligen när det tredie skalet affallit är det en Fjärill.

Det sista höljet som döljer imagon kan tolkas som en kokong. Exemplet visar att det i en undersökning av detta slag är svårt att avgöra var gränsen mellan PUPPA och KOKONG går. De beteckningar som kan tolkas som att de betecknar det yttersta höljet på puppan har jag fört till begreppet KOKONG. Tillvägagångssättet motiveras av att den kognitiva synen på kategorier är att de har suddiga gränser och att begrepp därmed kan höra hemma i flera kategorier (se 2.2). Bjerkander erbjuder ett exempel på detta när han beskriver PUPPA både som larv och skal, därtill beledsagade av illustrationer som visar skillnaden. I

exempel (4) beskrivs en förpuppade larv (Bjerkander 1779 s. 285) och man ser i bild 1 hur larven ser ut som puppa.

- (4) Puppen är hvit, 3 linier lång. Ögonen svarta, öfver dem sitta 2 små bruna horn. Bröstet slätt, kullrigt.

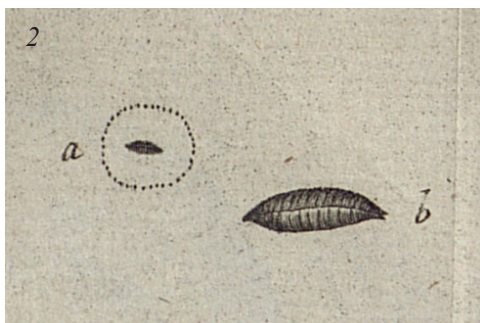

Bild 1. Illustration av puppa (Bjerkander 1779 s. 344). Bild 2. Illustration av puppa (Bjerkander 1793 s. 82).

Också exempel (5) är hämtat från Bjerkander (1793 s. 58) men går att tolka som en beskrivning som främst tar fasta på kokongens utseende. Illustrationen liknar dessutom en kokong (bild 2).

- (5) *Puppan* en Lin. lång, gulbrun, spetsad åt ändarne, samt i den ena klufven, med täta och fina gördlar rundt omkring.

För att kunna disambiguera betydelserna 'puppa' och 'kokong' för beteckningen *puppa* har jag utnyttjat föreställningsschemat BEHÅLLARE (se 3.1) med utifrånsperspektivet i fokus. Att entomologerna uppfattade puppan som en BEHÅLLARE märks i beskrivningen av dess form, i valet av ord som betecknar själva höljet, hur höljet hanteras och hur larven förhåller sig till höljet ur ett rumsligt perspektiv. Höljet betecknas av De Geer med olika lexikaliska enheter (se tabell 5) som visar att han konceptualiserat höljet med funktionen att vara en yttre avgränsning. Ett exempel är: *Toma* [tomma] *skalet af Pup-*

pan, hvarutur Fjärillen är utkrupen (De Geer 1748 s. 225). Både *toma* och *hvarutur* visar att *skalet* här kan ses som BEHÅLLARE. Prepositionen *utur* används också av andra författare, som i exemplet *Maskarne begynte omkring d. 8 Novemb. at förvandlas til Pupper, utur hvilka d. 10 Dec. Flugor framkommo*. (Bjerkander 1781 s. 173). Här är det dock puppan som är behållaren, varvid kokongen i så fall kan ses som en del av puppan. Genom att utnyttja föreställningsschemat BEHÅLLARE har sammanlagt 36 exempel på *puppa* som beteckning för KOKONG excerperats.

4.2.2 Lexikalisk variation utifrån olika kognitiva perspektiv på höljet

Ordet *puppa* tar, enligt Linné, fasta på likheten med ett lindebarn. Här är det alltså utseendet på puppan som står i fokus. I den lexikaliska variationen för KOKONG framgår också andra perspektiv av begreppet. Ett av dessa är hur höljet till puppan är tillverkat. Hit hör beteckningarna *lindning*, *silkeslindning*, *väv* och *wävnad*.

Ytterligare ett kognitivt perspektiv som anläggs på kokongen är dess grundläggande funktion som skydd. Detta kommer till uttryck i två huvudkategorier av ord där den första denoterar det inre utrymmet i föreställningsschemat BEHÅLLARE. Hit räknar jag ord som *bo*, *boning*, *hus* och *hylsa*. *Hylsa* avviker något från de andra orden, genom att det utrymme som erbjuds av hylsan som behållare sällan utnyttjas av människor. *Hylsa* har därmed inte samma metaforiska betydelse som *bo*, *boning* och *hus*, som alla går att se som en överförd betydelse kopplad till ett konkret boende av något slag, och som därmed har en mer erfarenhetsbaserad språklig koppling än *hylsa*. *Hylsa* ger därför ett mer neutralt och vetenskapligt intryck.

Orden *hud* och *skinn* profilerar en yttre gräns för BEHÅLLARE, genom att deras metaforiska betydelser har en tydlig kroppsfrankring som uttrycker ett heltäckande, följsamt skydd som är integrerat med larvens kropp. De liknande orden *skal* och *överdrag* behöver inte vara integrerade med resten av kroppen, men uttrycker ändå en heltäckande, yttre gräns. Till skillnad från *hud* och *skinn* behöver *skal* och *överdrag* heller inte kopplas till (från början) levande varelser.

Den lexikaliska variationen för KOKONG skulle därmed kunna ses som variation med kognitiva konsekvenser (Fernández-Silva 2022 s. 443) genom att de olika beteckningarna tar fasta på olika perspektiv av begreppet. I tabell 4 anges de lexikaliska varianter som excerperats för KOKONG fördelade på de fyra kognitiva funktioner som diskuterats.

Tabell 4. Fyra kognitivt baserade funktioner hos KOKONG.

Utseende (N = 36)	Tillverkningssätt (N = 16)	Funktion: utrymme + skydd (»inifrånperspektiv») (N = 12)	Funktion: (integrerat) skydd (»utifrånperspektiv») (N = 50)
puppa (36)	linda (3) lindning (6) silkeslindning (4) väv (2) vävnad (1)	förvandlingshus (2) hylsa (3) förvandlingshylsa (4) silkesbo (1) silkesboning (1) silkeshus (1)	hud (29) puppehud (3) maskhud (1) puppans hud (2) skal (2) puppescal (6) skal av puppa (4) puppeskinn (2) överdrag (1)

Antalet förekomster, förutom för *puppa* och *hud* med sammansättningar, är litet totalt sett, men det går ändå att ana att »utifrånperspektivet» på BEHÅLLARE överväger. Detta kan i så fall indikera att entomologerna urskilt kokongens särskilda funktion och att den återspeglas i valet av den lexikala enhet, *hud*, som har en tydlig kroppsförankring.

De båda samtida ordböckerna, Serenius (1741) och Sahlstedt (1773), listar inga av de lexikaliska enheterna i tabell 4. I SAOB är dock flera av orden upptagna och deras förstabelägg är ofta hämtade i samma rön som återfinns i min undersökning. Följande ord finns i SAOB med en entomologisk betydelse: *förvandlingshylsa*, *hylsa/hölsa*, *puppehud*, *puppehylsa*, *puppescal*, *puppeskinn*, *silkeslindning*, *silkesbo*, *silkeshus* och *överdrag*.

För sammansättningarna *-hud*, *-hylsa*, *-kokong*, *-skal* och *-skinn* hänvisar SAOB till sammansättningen *pupp-hölje* med ett exempel ur Rydberg *Filos-Förel.* 2: 163 (1877): *Larven af en Saturnia, som spinner sig in i sitt pupphölje*. Hänvisningen visar att *pupp-hud*, som i dag bara används om puppans sista hud, inte definieras i SAOB (1955) med sin i dag fackspråkliga betydelse.

4.2.3 Individuell, lexikalisk variation och konventionalisering

För att ord ska kunna konventionaliseras behöver de användas. *Puppa* verkar ha konventionaliserats snabbt men för *kokong* tog det längre tid och flera olika beteckningar utnyttjades också på individnivå. Det går således inte att urskilja någon tydlig tendens till befestning av ett specifikt ord för KOKONG bland entomologerna.

Tabell 5. Jämförelse av De Geers och Bjerkanders användning av beteckningar för KOKONG.

Carl De Geer Antal texter: 17 (1740–1768) Lexikaliska enheter (ordtyp) 11	Antal 42	Clas Bjerkander Antal texter: 25 (1775–1795) Lexikaliska enheter (ordtyp) 7	Antal 24
hud	5	förvandlingshus	2
hylsa eller linda	1	hud	1
maskhud	1	puppa	16
puppa (16 belägg 1748)	18	puppehud	2
puppans hud	1	silkesboningar	1
puppehud	2	väf	1
pupeskal	6	öfverdrag	1
pupeskin	2		
silkeshus eller puppa	1		
skalet eller huden	1		
skalet af puppan	4		

Inte ens de två personer som skrivit flest rön i materialet, De Geer (17 rön) och Bjerkander (25 rön), är konsekventa i sin användning, vilket framgår i tabell 5. Ett rimligt antagande är annars att de i kraft av sin produktion, och i De Geers fall också i kraft av sin vetenskapliga och sociala status, hade kunnat bidra till konventionaliseringen. Detta kan tyda på att *kokong* hade låg saliens och därför inte uppmärksammades på samma sätt som *puppa*.

4.3 PUPARIUM

Puparium finns inte listat som uppslagsord i någon av ordböckerna. I SAOB används det som ordförklaring till **tunn-puppa** (om tunnformad puppa hos *fluga*, *puparium*. 2NF 6: 489 (1906) (TUNNA sbst.)). Att *puparium* inte återfinns hos Grill (1888) tyder på att ordet inte användes eller att begreppet inte behövde ha en egen beteckning.

Puparium är en regelrätt term och används därmed mest i vetenskapligt språk. I C. Lindroth (1967:73) är det förklarat som *de äkta flugornas (Cyclorhapha) puppa, som ligger innesluten i sista larvhuden*. Termen har, som vanligt är, skapats genom medveten ordbildning. OED anger i sin artikel **puparium** att ordet är »Formed within English, by derivation». Förstabelägget anges av OED till 1815, hämtat ur Kirby och Spences handbok i entomologi som kom ut detta år.

5 Den osynliga kokongen – ett försök till förklaring av lexikalisk variation för PUPPA och KOKONG

De tidiga entomologerna verkar ha saknat ett allmänt konventionaliserat ord för KOKONG även om sammansättningar med *hud* är något vanligare (se tabell 4). De många synonyma varianterna har annars låg frekvens; många används bara av en enda författare, ofta bara en gång, men är fullt begripliga. Varför användes inte *kokong*? Försänktes ordet likt en puppa i vila, för att efter en tid återuppväckas med en delvis annan betydelse? Denna fråga kan egentligen bara besvaras tillfredsställande genom studier i ett större material än vad denna undersökning erbjuder, men ett försök till förklaring ska ändå göras utifrån de tillgängliga resultaten.

5.1 Konceptualiseringens betydelse för lexikalisk variation

Undersökningens resultat visar att lexikaliseringen av PUPPA och KOKONG kan tolkas på delvis olika sätt. Beteckningen *puppa* fördes fram av Linné och belyser Divjak och Caldwell-Harris (2015) påstående om att individuell befästning av lexikaliska enheter ofta är kopplade till individens egna intressen och behov (se 2.3). I detta fall hade den inflytelserike Linnés uppfattning om *puppas* betydelse stort inflytande på användningen. Likheten med lindebarnet, som Linné tyckte var slående, uppstår emellertid först via den omgivande kokongen varför även denna var betydelsefull. *Puppa* kunde av den anledningen beteckna både innehåll och hölje. Kokongens bidrag låg främst i dess spolförmiga utseende som väckte associationer till lindebarnet medan dess rent vetenskapliga värde var litet. Däremot var den ekonomiskt viktig i silkesproduktionen, men då var utseendet av mindre betydelse.

Ett drag hos facktermer är att de gärna är monosema och därmed mer specifikt utpekande, något som exempelvis Linné uppskattade hos latinets konstord (se 2.2) och som poängteras av Marklin (1818 s. I–XII). I takt med ökade vetenskapliga krav identifierade entomologerna förmodligen behov av att kunna benämna både den inspunna puppan och dess hölje med olika beteckningar – det både underlättade den vetenskapliga beskrivningen och gav incitament för ytterligare kategorisering.

Här undrar man då som sentida betraktare varför *kokong* inte togs till heders och utnyttjades i takt med att det fackspråkliga behovet ökade? Ordet var ju uppenbarligen infört i svenskan redan 1745 av Mårten Triewald, som i

likhet med Linné var en av grundarna av KVA, och en av de svenskar som satade mycket pengar på silkesodling (Johansson Åbonde 2010 s. 23 ff.). Varför lyckades inte Triewald etablera *kokong*, när Linné var så lyckosam med *puppa*?

En förklaring kan vara att *puppa* fyllde ett nytt lexikaliskt behov medan *kokong* främst förknippades med silket, som var känt i Sverige i alla fall sedan medeltiden, och som enligt SAOB (artikeln **silke**) redan hade en vedertagen beteckning sedan fornsvensk tid: *silke*.

Silkesproduktion bedrevs i Sverige under tre huvudsakliga perioder: 1735–1765, 1830–1898 och 1913–1918 (Johansson Åbonde 2010 s. 9). Den första perioden är den mest omtalade och möjliggjordes när det regerande Hattpartiet erbjöd ekonomiska subventioner (Johansson Åbonde 2010 s. 23 ff.). Mullbärsträden tålde dock inte de svenska vintrarna, och när Hattpartiet förlorade sitt inflytande lades projekten ned ganska omgående (a.a.). Ur en rent kognitiv aspekt kan därför icke-användningen av *kokong* förklaras av att det redan fanns ett lämpligt ord för begreppet, *silkeshus*, och att detta ord denoterade de vanligaste uppfattningarna om vad en kokong var – ett hölje som var gjort av silkestråd. *Silkeshus* var dessutom mer lättbegripligt i jämförelse med *kokong*.

Inte ens Triewald själv använde *kokong* konsekvent. Det rön som SAOB anger som förstabelägg för *kokong* är det första av sammanlagt sex rön skrivna av Triewald om silkesodling, och i dessa använder han *cocon* tre gånger, alltid ihop med ordet *silkeshus* som ett ordpar, som i exemplet *Coconerne eller Silkeshusen* (Triewald 1745 s. 265) (se 4.1.3). Sammansättningen *silkeshus* används däremot ensamt åtminstone 15 gånger i de sex rönen vilket stärker antagandet att *kokong* förmodligen inte var särskilt befäst ens hos Triewald.

I Chomels handbok om silkesmaskens skötsel, översatt från franska 1760, används *coccon* mer frekvent, men fortfarande ihop med det svenska *silkeshus* och mest i fotnoter (se t.ex. § 27 & § 28, s. 47–51). Ofta används bara *hus* för kokongen. Också detta tyder på att *kokong* inte var en särskilt känd eller använd beteckning under 1700-talet. Silkesfjärilen var välkänd sedan tusentals år tillbaka både av entomologer och silkesodlare och intresset för den hölls uppe av det ekonomiska värde som var kopplat till larvens silkesproducerande egenskaper. Det fanns därmed inget starkt vetenskapligt incitament för att etablera ett nytt ord. Detta bekräftas också av 1800-talsrönen i KVAH.

En genomläsning av dessa övriga 62 entomologiska rön i KVAH, de flesta skrivna på latin, visar att tio av dem innehåller svenska exempel på beteckningar på kokongen. I nio av rönen återfinns dessa ord: *betäckning*, *hud*, *hylsa/hölsa*, *puppa*, *puppans omspinning*, *puppans skal*, *pupphud*, *pupphylsa*, *silkesbädd*, *silkeshölsa*, *silkesspånad*, *silkeppolar*, *silkesväf* och *skal*. Beteckning-

arna påminner till stor del om de som återfinns i tabell 4, och man kan se att de både tar fasta på materialet och det skyddande höljet, BEHÅLLAREN. De har därmed en mer generell funktion som visar på behovet av en beteckning som passar bättre för vetenskapliga ändamål. Det tionde rönet innehåller slutligen ordet *kokong* (stavat *coccon*). Rönet är skrivet av Wahlberg (1848) och handlar om svampmyggan *Ceroplatus sesoioides*. Sättet som Wahlberg (1848 s. 324) introducerar ordet på visar att det var oetablerat vid tidpunkten för användandet. Wahlberg introducerar *coccon* genom att skriva *cylindrisk hylsa, eller så kallad coccon*. På så sätt kan den redan kända beteckningen *hylsa* bana väg för *coccon*, som introduceras av *så kallad*. När beteckningen väl är introducerad i Wahlbergs text fortsätter han att använda ordet som om det redan vore känt genom att formulera bestämda nominalfraser: *sådana cocconer, hvarje coccon, cocconerne*. Wahlberg har totalt 13 belägg på *coccon* varav en sammansättning: *coccon-lock*. Ordet *hylsa* använder han fyra gånger varav en gång för att introducera *coccon*. Här kan man alltså ana att *kokong* börjar ta sig ur sitt lexikaliska puppstadium för att få en möjlighet att konventionaliseras. Att associationerna till silket är borta i Wahlbergs rön från 1848 kan man se genom att *coccon* nu används om en kokong av stelnat slem: *Här omgifver sig hvarje larv snart med en af slem bildad, något genomskinlig, hvit, glanslös och skör, cylindrisk hylsa, eller så kallad coccon, 3/4 tum lång* (Wahlberg 1848 s. 324). Föreställningarna som bidragit till att omkonceptualisera KOKONG hade därmed rört sig från uppfattningen om kokongens material som starkt förknippats med silkesväv till att nu också gälla för andra material och tillverkningsätt. Denna konceptuella förändring bekräftas också av en uppgift i OED, där följande uppgifter anges om kokong (**cocoon** 1.a):

The envelope or case of silky threads, spun by the larvæ of many insects as a covering to enclose them in the chrysalis state; originally that of the silkworm; extended by Kirby and Spence to the analogous structures formed by any insects, as also to the silken case spun by spiders for the reception of their eggs.

Förstabelägget anges av OED till 1815, också här till den entomologiska stor-säljaren av Kirby och Spence. Svaret på frågan om varför *kokong* inte använts är alltså att *kokong*, i alla fall i England, enbart hade använts för silkesmaskens kokong, men får utökad betydelse av just Kirby och Spence (1815 [1865]). Denna förändring hör sannolikt ihop med det tynande intresset för silkesodling, och kan förmodligen också ligga till grund för svenska förhållanden. Wahlberg var under åren 1848–1868 ständig sekreterare i KVA och hade där-

med stort inflytande. Kanske kan hans introduktion av *kokong* som vetenskaplig term därför ha varit effektiv för konventionaliseringen av ordet, precis som Linnés val att använda ordet *puppa*.

5.2 Samhälleliga faktorerers betydelse för lexikalisk variation

Man kan alltså se att konceptualisering, lexikalisering och konventionalisering hör samman med den kontext i vilket språket används och förändras. Två av de yttre faktorer som också legat till grund för denna undersökning är den vetenskapliga utvecklingen samt valet av svenska som publiceringsspråk i KVAH.

Även om KOKONG som vetenskapligt fenomen har låg saliens finns det ändå ett värde i att kunna använda specifika beteckningar för innehållet i puppan, puppans hölje och de olika hudömsningar som larven genomgår innan den blir en puppa. Som vi sett fanns det tendenser till detta redan hos Swammerdam och Grill (1888) (se 4.1) och i takt med att metamorfosen som biologisk process kartlades blev dessa behov förmodligen större. Rönen som publiceras under 1800-talet utnyttjar ett mer vetenskapligt ordförråd i form av ord som *entomolog*, *entomologi*, *naturforskare* och *vetenskapsidkare*. *Förvandling* börjar ersättas av *metamorfos* och abstrakta beteckningar som *phenomen* och *exemplar* ersätter mer specifika uttryck. Ett antagande är att den förändrade användningen av *kokong* därför ligger i linje med den övriga fackspråkliga utvecklingen.

Freixa (2022 s. 211) anger att diakroniskt baserad forskning av terminologi visar att nya begrepp behöver en tid av utveckling och lexikalisk konsolidering innan terminologin stabiliseras. Detta hänger samman med att nya begrepp i vetenskapliga utvecklingsskeden är svagare eller mer flexibelt konceptionaliserade vilket i sin tur innebär att lexikaliseringen av dem är mer varierad. Fernández-Silva (2022 s. 443) menar dessutom att de olika kognitiva funktioner som kopplas till ordvariation kan bidra till att bygga mer kunskap inom ett område, något som kanske illustreras i de exempel på lexikaliska bildningar som entomologerna åstadkommit för puppans hölje (se tabell 4). Båda dessa påståenden verkar stämma på framväxten av PUPPA och KOKONG.

Att de inflytelserika författarna Kirby och Spence helt enkelt ger KOKONG en utvidgad betydelse i sin berömda handbok (se 5.1) visar både på en utveckling av principer för terminologisering (att termer kan definieras fristående från naturligt språkbruk) samt en föreställning om att termer ska vara monosema. De svenska beteckningar som användes för KOKONG, inte minst *hylsa*,

väcker föreställningen om en BEHÅLLARE till liv utan att speciellt betona att den är gjord av silke. Nackdelen med beteckningen är att den är polysem och har hög frekvens i allmänspråket. *Kokong* kunde däremot uteslutande reserveras för begreppet KOKONG i dess vetenskapliga funktion. *Kokong*, som från början betyder 'skal', kunde alltså komma till heders inom vetenskapligt språk när vetenskapen anlade ett nytt perspektiv på ordet och började använda det med en utökad betydelse, frikopplad från konnotationerna till silkesmasken. I takt med att vetenskapen utvecklades kom slutligen också den speciella funktionen hos pupariet att få en egen beteckning, *puparium*.

Vad gäller valet av språk är det tydligt att det redan från början dominerande latinet aldrig egentligen fick stå tillbaka för svenskan vad gäller terminologisering. Latinets redan inarbetade bruk av systematisk ordbildning kopplat till mer monosema betydelser passar helt enkelt denna typ av vetenskapligt språk mycket bra och inom entomologin tog latinet gradvis över för att på 1800-talet dominera helt.

6 Sammanfattning

I denna undersökning har jag analyserat hur lexikaliska beteckningar relaterades till begreppen PUPPA och KOKONG i 1700-talets entomologiska diskurs. Som teoretisk utgångspunkt har kognitiv lingvistik fungerat, och de frågor jag velat besvara är: Vilka ord används, varför används just dessa och hur kan man förklara variationen?

Resultaten visar att den lexikaliska variationen är kopplad till konceptualiseringen av de begrepp som ska uttryckas. Begreppet PUPPA konceptualiserades utifrån sin tids vetenskapliga föreställningar som var starkt förankrade i fysikoteologi och som fördes fram av den inflytelserike Linné. I PUPPA kunde de vetenskapliga iakttagelserna och tidens religiösa föreställningar finna varandra, vilket i sin tur visar sig i det ganska stabila bruket av *puppa*. Den lexikaliska variation som fanns uttrycker heller inte så många olika kognitiva perspektiv och ordet konventionaliserades förhållandevis snabbt. *Puppa* lever fortfarande kvar som också en allmänspråklig beteckning med den semantiska komponent av 'kokong' som ordet hade på 1700-talet.

KOKONG som ett självständigt begrepp konceptualiserades senare än PUPPA och då med en mer vetenskapligt grundad konceptualisering. KOKONG uppvisar större lexikalisk variation under den undersökta tidsperioden, där olika

beteckningar belyst olika kognitiva perspektiv hos begreppet, och ordet är inte konventionaliserat ens i de sista rönen i undersökningen på 1850-talet. Detta kan tolkas som att KOKONG under en tid behövt hitta sin vetenskapliga definition, vilket den lexikaliska variationen hjälpt till med att arbeta fram. På så sätt framstår KOKONG som ett i dag smalare begrepp med mer vetenskaplig prägel än PUPPA. KOKONG förknippas också fortfarande med silkestrådar, trots att inte alla kokonger är gjorda av silke. Detta kan förklaras med att kokongens viktigaste funktion var av ekonomisk art – en koppling som till viss del fortfarande hänger kvar. Det rent tekniskt bildade begreppet PUPARIUM uppvisade däremot ingen lexikalisk variation alls utan är en vetenskaplig beteckning som inte förekommer allmänt.

Utvecklingen går att beskriva som att PUPPA över tid övergår till att bli tre olika begrepp: PUPPA, KOKONG och PUPARIUM i takt med att entomologin utvecklades. I anslutning till denna förändrade konceptualisering renodlades också beteckningarna, men med olika hastighet. Det begrepp vars konceptualisering är grundad i den tydligast erfarenhetsbaserade och kroppsförankrade språkuppfattningen (Edlund 2000 s. 17, 34), nämligen PUPPA, är fortfarande det begrepp som är bäst förankrat i allmänspråket. Vikten av kopplingen mellan mänsklig erfarenhet och begrepps konceptualisering visar sig också i att KOKONG bygger på föreställningsschemat BEHÅLLARE och att en av dess vanligare beteckningar var bildningar med det kroppsförankrade ordet *hud*. Att mänskliga erfarenheter är viktiga visar sig också i den äldre aspekt som fortfarande lyfts fram i definitioner av kokongen, nämligen silkesodlingen. Denna var för svenskt vidkommande både liten och olönsam, men förknippas med exotiska, spännande försök att odla det dyra och lyxbetonade silket. Tydligt är också att latinet spelat en stor roll i valet av ord, trots att KVA:s språkliga riktlinjer förespråkade svenska. Enskilda beteckningars förmåga att tydliggöra ett begrepps betydelse har haft större betydelse än riktlinjer för språkvalet. Det är också tydligt att äldre tiders fackord påverkats av kognitiva faktorer och att det faktiska bruket hade stor betydelse.

Undersökningen är liten och bygger på ett begränsat material men pekar på att lexikalisk förändring i historiska material går att studera och förklara med hjälp av kognitiv teoribildning. Kanske kan den osynliga hand som påverkat äldre tiders lexikaliska förändringar därigenom göras lite mer synlig.

Litteratur

- Ahlberg, Axel. W., Lundqvist, Nils & Sörbom, Gunnar, 1952: Latinsk-svensk ordbok. Andra upplagan. Solna: Esselte Studium.
- Bendz, Gerhard, 1967: Ordpar. Stockholm: P. A. Norstedt & Söners Förlag.
- Bergman, Torbern, 1763: ANMÄRKNINGAR Om Vild-skråpukar och Såg-flugor. I: Kongl. Vetenskapsacademiens Handlingar för år 1763. Vol. XXIV. S. 154–175.
- Bjerkander, Clas, 1775: Berättelse Om Maskar af Fluge-släktet, såsom skadelige för Bien. I: Kongl. Vetenskapsacademiens Handlingar för år 1775. Vol. XXXVI. Stockholm. S. 260–262.
- Bjerkander, Clas, 1779: Beskrifning på en högst skadelig Rotmask. I: Kongl. Vetenskapsacademiens Handlingar för år 1779. Vol. XL. Stockholm. S. 284–288.
- Bjerkander, Clas, 1781: Om Maskar uti Grädda. I: Kongl. Vetenskapsacademiens Nya Handlingar Tom II. För år 1781. Stockholm. S. 172–173.
- Bjerkander, Clas, 1793: Musca subcutanea, eller En ny och obeskrifven Flugä uti Korn-bladen. I: Kongl. Vetenskapsacademiens Nya Handlingar Tom XIV. För år 1793. S. 57–60.
- Broberg, Gunnar, 2019: Mannen som ordnade naturen. En biografi över Carl von Linné. Stockholm: Natur & Kultur.
- Chomel, Noël, [1718] 1760: Beskrifning om silkesmaskars ans och skötsel. Stockholm. https://digital.ub.umu.se/resolve?urn=urn:17a_000292 (Hämtad 28 mars 2024)
- Croft, William & Cruse, D. Alan, 2004: Cognitive Linguistics. Cambridge: Cambridge University Press.
- Dalin, Anders Fredrik, 1850–55: Ordbok öfver svenska språket I–II. Stockholm: Joh. Beckman.
- De Geer, Carl 1744: Tal om nyttan, som insecterne och deras skärskådande, tilskynda oss. Lars Salvius: Stockholm.
- De Geer, Carl 1748: BESKRIFNING Om En Chinesisk och en inländsk Fjäril; ingifne af H. Geheime-Rådet RABEN, jämte några Anmärkningar öfver Fjärillarne i gemen. I: Kongl. Svenska Vetenskapsacademiens Handlingar för år 1748. Vol. IX. Stockholm. S. 108–230.
- De Geer, Carl 1754: Tal om insecternas alstring. Lars Salvius: Stockholm.
- Divjak, Dagmar & Caldwell-Harris, Catherine L., 2015: Frequency and Entrenchment. I: Ewa Dabrowska & Dagmar Divjak, (red.): Handbook of Cognitive Linguistics. (Handbooks of Linguistics and Communication Science. Vol. 39.) De Gruyter Mouton. S. 53–74.
- Edlund, Ann-Catrine, 2000: Sälen och Jägaren. De botteniska jägarnas begreppssystem för säl ur ett kognitivt perspektiv. Umeå: Norrlands universitetsförlag.
- Fernández-Silva, Sabela, 2022: Cognitive Approaches to the Study of Term Variation. I: Pamela Faber & Marie-Claude L’Homme (red.): Theoretical Perspectives on Terminology. Explaining Terms, Concepts and Specialized Knowledge. (Terminology and Lexicography Research and Practice 23.) Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. S. 435–455.

- Fisher, Susan W & Meuti, Megan E., 2018: Contributions of Entomology to Natural Theology from the Late 17th to the Early 19th Century. I: *American Entomologist*, Volume 64, Issue 4, Winter 2018. S. 242–250.
- Forshage, Mattias, 2016: Bjerkander – en västgötaentomolog. I: *Entomologisk Tidskrift*, 137. S. 59–60.
- Forshage, Mattias, 2017: Gabriel Markling och entomologien. Med anledning av en biografi. I: *Skörvnöpparn*, Årgång 9. Häfte 1. S. 21–26.
- Fries, Sigurd, 1996: Lärdomsspråket under frihetstiden. I: Lena Moberg & Margareta Westman (red.): *Svenskan i tusen år. Glimtar ur svenska språkets utveckling*. Stockholm: Norstedts. S. 88–103.
- Freixa, Judit, 2022: Causes of Terminological Variation. I: Pamela Faber, & Marie-Claude L’Homme, (red.): *Theoretical Perspectives on Terminology. Explaining Terms, Concepts and Specialized Knowledge*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Publishing Company. S. 399–420.
- Geeraerts, Dirk, 2010: *Theories of Lexical Semantics*. Oxford: Oxford University Press.
- Glynn, Dylan, 2010: Lexical Fields, Grammatical Constructions, and Synonymy. A Study in Usage-Based Cognitive Semantics. I: Hans-Jörg, Schmid & Susanne Handl (red.): *Cognitive Foundations of Linguistic Usage Patterns: Empirical Studies*. New York, N.Y.: Mouton de Gruyter. S. 89–119.
- Grill, Claes, 1888: *Entomologisk ordbok*. Stockholm.
- Hannesdóttir, Anna Helga, 1998: Lexikografihistorisk spegel. Den enspråkiga lexikografins utveckling ur den tvåspråkiga. (Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning 23.) Meijerbergs institut vid Göteborgs universitet: Göteborg.
- Hannesdóttir, Anna Helga, 2011: From Vernacular to National Language: Language Planning and The Discourse of Science in Eighteenth-Century Sweden. I: Britt-Louise Gunnarsson (red.): *Languages of Science in the Eighteenth Century*. Berlin: De Gruyter Mouton. S. 108–120.
- Håkansson, Håkan, 2014: *Vid tidens ände. Om stormaktens vidunderliga drömvärld och en profet vid dess yttersta rand*. Göteborg, Stockholm: Makadam förlag.
- Johansson Åbonde, Anders, 2010: *Drömmen om svenskt silke. Silkesodlingens historia i Sverige 1735–1920*. Licentiatavhandling. Alnarp: Sveriges lantbruksuniversitet.
- Kalm, Pehr, 1756: *Beskrifning på et slags Gräs-hoppor uti Norra America*. I: *Kongl. Svenska Vetenskapsacademiens Handlingar för år 1756*. Vol. XVII. S. 101–116.
- Kirby, William & Spence, William, 1815 [1865]: *An Introduction to Entomology; or Elements of the Natural History of Insects*. (8 ed.) London: Longmans, Green, and Co.
- KVAH [www] = Sök i Kungliga Vetenskaps Academiens Handlingar. hosting.softagent.se/kvah/search.html (Tillgänglig 23 oktober 2024)
- Lakoff, George, 1987: *Women, Fire and Dangerous Things. What Categories Reveal about the Mind*. Chicago and London: The University of Chicago Press.
- Lakoff, George & Johnson, Mark, 1980: *Metaphors we live by*. Chicago/London: The University of Chicago Press.

- Landqvist, Hans & Rogström, Lena 2024: Genreutveckling i vetenskaplig prosa. Clas Bjerckanders entomologiska rön i Kungliga Vetenskapsakademiens Handlingar 1775–1795 I: Folkmålsstudier 62. S. 89–125. <https://journal.fi/folkmaalsstudier/issue/view/11132>
- Langacker, Ronald W., 1987: Foundations of Cognitive Grammar. Theoretical Prerequisites. Stanford University Press: Stanford.
- Lindroth, Carl H. 1967: Biologi 7. Entomologi. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Lindroth, Sten, 1939: Uralstringen. Ett kapitel ur biologins äldre historia. Lychnos. Årsbok för idé- och lärdomshistoria 39. S. 159–192.
- Lindroth, Sten, 1967: Kungl. Svenska Vetenskapsakademiens Historia 1739–1818. I. Tiden intill Wargentins död (1783). Volym I:I och volym I:II. Stockholm: Kungl. Vetenskapsakademien.
- Linné, Carl von, 1739: Tal, om Märkwärdigheter uti insecterne. Peter Momma: Stockholm.
- Linné, Carl von, 1741 [1975]: Carl Linnæus öländska och gotländska resa år 1741. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Linné, Carl von, 1767 [2023]: Fundamenta Entomologiæ [Entomologins grunder]. Uppsala: Svenska Linnésällskapet.
- Lönnberg, Einar & Aurivillius, Christopher, 1907: Carl von Linnés betydelse såsom naturforskare och läkare. 2. Carl von Linné såsom zoolog. Skildringar utgifna af Kungl. Svenska Vetenskapsakademien i andedning af tvåhundraårsdagen af Linnés födelse. Uppsala: Almqvist & Wiksells boktryckeri. S. 1–80.
- Marklin, Gabriel, 1818: Johan Carl Wilhelm Illiger's Försök till en fullständig systematisk terminologi för djur- och växt-riket, Öfversatt och tillökt af Gabriel Marklin. Upsala: Zeipel och Palmblad.
- Nilsson, Pär, 2023: Lexikal betydelseutveckling i teori och praktik. En analys av fem definitionsformler i Svenska Akademiens ordbok och de semantiska förändringsmekanismer som de beskriver. (Lundastudier i nordisk språkvetenskap serie A 84.) Lund: Lunds universitet.
- Nilsson, Stig, 1974: Terminologi och nomenklatur. Studier över begrepp och deras uttryck inom matematik, naturvetenskap och teknik. (Lundastudier i nordisk språkvetenskap. Serie A nr 26.) Lund: Studentlitteratur.
- OED = Oxford English Dictionary <<https://databaser.ub.gu.se/oxford-english-dictionary/100360?lang=sv>> (Tillgänglig 21 april 2024)
- Olsson, Björn, 1998: Att torgföra vetenskap. Det vetenskapliga föredragets och populärföreläsningens teori, praktik och kultur. Svensk sakprosa 24.
- Osbeck, Pehr, 1769: Beskrifning på Vår-Rågs Masken. I: Kongl. Vetenskapsakademiens Handlingar för år 1769. Vol. XXX. Stockholm. S. 314–319.
- Pehrson Berger, Ingela, 2011: Carl von Linnés *Tal om Märkwärdigheter uti insecterne*. I: Packalén, Sture (red.), Litteratur och språk 7. Eskilstuna och Västerås: Akademin för utbildning, kultur och kommunikation, Mälardalens högskola S. 5–33.
- Picht, Heribert, 2011: The Science of Terminology: History and Evolution. I: Terminologija 2011:18. S. 6–26.

- Rogström, Lena, 2020: Ett fält för de nyfikna. Textens betydelse för den tidiga entomologin i Sverige – Linné, De Geer och Bjerkander. I: Svenska Linnésällskapets Årsskrift. S. 23–56.
- Rogström, Lena & Landqvist, Hans, 2018: Introducing a Local Legal Vocabulary in a Latin Context. A Study of Two Swedish 17th Century Approaches. I: Fachsprache. Journal of Professional and Scientific Communication 40 No. 3–4. S. 161–178.
- SAOB = Ordbok över svenska språket, utgiven av Svenska Akademien, Lund 1893–. <www.saob.se> och www.svenska.se (Tillgänglig 21 april 2024)
- SAOL = Ordlista över svenska språket utgiven av Svenska Akademien. Uppl. 14, Stockholm: Norstedts 2015. <www.svenska.se>. (Tillgänglig 21 april 2024)
- SO = Svensk ordbok utgiven av Svenska Akademien [2015] 2021 (2 uppl.). <www.svenska.se> (Tillgänglig 21 april 2024)
- Serenius, Jacob, 1741: Dictionarium Suethico-Anglo-Latinum. Stockholm.
- Sahlstedt, Abraham, 1773: Svensk Ordbok. Med Latinsk Uttolkning. Stockholm.
- Schmid, Hans-Jörg, 2020: The Dynamics of the Linguistic System: Usage, Conventionalization, and Entrenchment. Oxford University Press: Oxford.
- Soares da Silva, Augusto, 2015: Competition of Synonyms Through Time: Conceptual and Social Saliency Factors and Their Interrelations. I: Catalan Journal of Linguistics 14. S. 199–218.
- Svanlund, Jan, 2002: Lexikalisering. I: Språk och stil 12. S. 7–45.
- Teleman, Ulf, 2011: The Swedish Academy of Science: Language Policy and Language Practice. I: Britt-Louise Gunnarsson (red.): Languages of Science in the Eighteenth Century. Berlin: De Gruyter Mouton. S. 63–87.
- Temmerman, Rita, 2000: Towards New Ways of Terminology Description. The Socio-cognitive Approach. John Benjamins Publishing company: Amsterdam/Philadelphia.
- Triewald, Mårten, 1745: Rön och försök angående möjligheten, att Svea Rike kunde äga eget rådt Silke. I: Kongl. Swenska Wetenskapsacademiens Handlingar. Vol: VI. S. 22–29.
- Tuxen, S. L. 1973: Entomology Systematizes and Describes: 1700–1815. I: Smith, Ray F., Thomas E. Mittler & Carroll N. Smith (red.): History of Entomology. Palo Alto: Annual Reviews inc. Entomological Society of America. S. 95–118.
- Wahlberg, Peter Fredrik, 1848: Ytterligare bidrag till kännedom om Svamp-myggan *Ceroplastus sesioides*. I: Kongl. Vetenskaps-Akademiens Handlingar. Stockholm. S. 317–327.
- Wikén, Erik, 1951: Latin för botanister och zoologer. Gleerups: Malmö.

© 2025 Författaren/författarna

Denna artikel publiceras med öppen tillgång under villkoren i
Creative Commons Erkännande-licensen ([CC BY 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/))